

Hírmondók a váradi és a kassai református iskola könyvtárából.* Még a legjelentősebb kora újkori református iskolai könyvtárak bemutatása sem egyszerű feladat a könyvek és a rájuk vonatkozó források pusztulása miatt. A fejedelmi alapítású gyulafehérvári Collegium Academicumnak írmagja sem maradt a török hadak prédálása után (1658). A debreceni kollégium könyvtáráról a 18. század elejénél, a pápai kollégium könyvtáráról a 19. század elejénél korábbi jegyzéket nem ismerünk. A sárospataki kollégium gyűjteménye kivételesen jól vizsgálható: a 17. század első harmadától kezdve maradtak fenn összeírások.¹ A 17. század közepén virágzó váradi és a kassai református iskolai könyvtárról sem ismerünk jegyzékszerű összeírást, ezért a ritkán felbukkanó kötetek összegyűjtésével nyerhetünk némi betekintést az egykori gyűjteményekbe. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában folyó kutatások során az elmúlt hónapokban több olyan kötet is a kezünkbe került, amelyek a váradi vagy a kassai diákok kezén forogtak egykor.

Váradi könyvkultúrájáról részben az ott kinyomtatott könyveket vizsgálva kaphatunk képet. A Bethlen István támogatásával és Szenci Kertész Ábrahám vezetésével 1639-től működő tipográfia az ország egyik legkiválóbb műhelyének számított, alkalmas volt olyan egyedülálló teljesítményre, mint a *Váradi Biblia* kinyomtatása.² Kassán mindössze néhány évig működött református nyomda (1621–1622, 1695–1704?), ugyanakkor a városi nyomda a 17. század egyik jelentős műhelyének számított.³ Míg a váradi magán- és intézményi könyvtárakról alig tudunk valamit, a kassai könyvtárak történetének vizsgálatához jók a forrásadottságok: a város polgárságának, a domonkos és a ferences szerzeteseknek, a Szent Erzsébet-templomnak, a városi gyógyszerháznak és a városi nyilvános könyvtárnak a jegyzéke nyomtatásban is megjelent.⁴

A váradi református kollégium újabb könyve

Váradi református kollégiumának történetét Csernák Béla és Herepei János írásai nyomán ismerjük, újabban Pálfi József összegezte a rá vonatkozó adatokat. A város reformációjának évében, 1557-ben alapított protestáns iskola élén kiváló, külföldi egyetemeken képzett tanárok álltak, I. Rákóczi György már három professzori állásról rendelkezett 1636-ban. Felesége, Lorántffy Zsuzsanna jelentős adományokkal segítette az intézmény működését, amelynek 1629-ben 35 öregdiákja és 100 alsóbb osztályos tanulója volt. A virágzó iskolai életnek az 1660. évi török ostrom vetett véget, amely után a diákság Martonfalvi Tóth György professzor vezetésével Debrecenben talált menedéket.⁵ Csernák és Herepei szerint a váradi kollégium volt a 17. század közepén a hazai puritán mozgalom egyik fellegrája, ám Pénzes Tibor Szabolcs óvatosságra intett a helyi református értelmiségiek egyöntetű puritán besorolásával kapcsolatban.⁶

A váradi református kollégium könyvei közül eddig mindössze egyetlen kötet került elő, Ősz Sándor Előd kutatásai nyomán, a Segesvári Evangélikus Gimnázium gyűjteményében. Théodore de Bèze két házassági traktátusát Túri Szántó János köttette egybe a heidelbergi tanulmányai idején, majd az 1630-as években egy ismeretlen jötevő adományaként került a kollégium tulajdonába.⁷

* A Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Ld.: *Protestáns intézményi könyvtárak* 2009, 20–223, 252–330.

² V. ECSEDY 1999, 119.

³ V. ECSEDY 1999, 90–93.

⁴ Ld.: *Kassa város olvasmányai* 1990 1–187.

⁵ CSERNÁK, 1992, 74–86, 121–134, 164–170, 232–242; HEREPEI 1966, 30–117; PÁLFI 2009, 126–174.

⁶ PÉNZES 2014, 57–66.

⁷ ŐSZ 2024, 101–105.

A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára őrzi a váradi kollégium egy másik, eddig ismeretlen könyvét.⁸ Az eredeti, német típusú fatáblás reneszánsz bőrkötésben fennmaradt kötetben két meghatározó helvét református teológus alapvető dogmatikai munkáját találjuk bekötve. Az egyik a zürichi Heinrich Bullingertől, a „Második Helvét Hitvallás mellett a legjelentősebb művé”-nek számító⁹ *Dekádok* (*Sermonum decades quinque...*) 1567. évi zürichi kiadása. A másik Wolfgang Musculus *Loci communes*ének 1564. évi bázeli kiadása. Musculus vaskos munkája a 16. század egyik legnépszerűbb dogmatikai kézikönyve volt, számos latin nyelvű kiadása mellett francia és angol fordítása is készült, a kortársak közül Melius Juhász Péterre és Szegedi Kis Istvánra is hatással volt. A Szentírásból merített 69 locuson kívül bővebb etikai és részletes homiletikai részt is magába foglalt.¹⁰

A kötet provenienciája a reformáció egyetemére mutat. A kötésébe préselt supralibros szerint Teleki János¹¹ köttette egybe Bullinger és Musculus műveit a wittenbergi tanulmányai idején, 1570-ben. 1576-ban már egy másik egykori wittenbergi peregrinus, Szegedi Lőrinc (?–1596/1597), akkori szatmári lelkész tulajdonában lehetett, ő ajándékozta tovább (Bodrog/Várad?) Olasziban.¹² A főlíó alakú könyv több kézen megfordult a következő évtizedekben, közülük többek élete és pályája nem ismert. Eözevgy Imre például Németiben vásárolta meg a kötetet négy rajnai aranyért és ötven dénárért. Bogács L. György (1644-ben perbenyiki lelkész)¹³ 1623-ban a nagykarolyi vásárban jutott hozzá 3 tallérért. (Ekkoriban négy rókabőr 3 forint 50 dénárt, két karmazsin csizma 5 forintot, egy tehén 13–15 forintot ért, 100 tallért pedig 130–150 forintra váltottak).¹⁴ A közelebről nem azonosítható Balassa Mihály és Balassa György is tulajdonolta a kötetet, vélhetően még a 17. század közepe előtt.

A könyv Váradra vezető útjának utolsó állomása Técsi Joó István (1619–post 1654?) magánkönyvtára volt. Técsi Joó sárospataki és szatmári diák volt, bodrogkeresztúri rektorsága után 1644-től Franekerben és Leidenben tanult. 1646-tól a váradi kollégiumban tanított, a következő évben a város lelkészévé választották.¹⁵ Técsi Joó adományából („legatus in ra[ti]one Coetus Varadiens[is]”) jutott a kötet a Kollégiumba. Az azonban nem világos, hogy hagyatéki eljárás részeként, az elhunyt lelkész könyvtárából szolgáltatták ki a váradi kollégiumra hagyott könyvet (esetleg több más könyvvel együtt), vagy még életében ajándékozta az iskolának. A bejegyzés nem sejteti, hogy elhunyt volna, hiányzik a korban erre utaló „beatae/piae memoriae” megjegyzés. Zoványi és Herepei annak alapján, hogy 1655-ben már Nagyari Benedek volt a váradi reformátusok lelképásztora, arra a megállapításra jutott, hogy Técsi Joó az előző évben elhunyt. Részben ellentmond ennek egy forrás, amely arról tanúskodik, hogy a nagybányai református iskolának adományozott könyveinek elszállításáért 5 forintot fizetett az intézmény 1655 júliusában. Nem világos azonban – ahogyan a váradi kötet adományozása esetében sem –, hogy ajándékozás vagy hagyatéki eljárás részeként kerültek a könyvek Nagybányára.¹⁶

A Bullinger művének címlapján olvasható kéziratos bejegyzés szerint a kötet Kabai Bodor Gellért (1640–1681) könyvtárának is része volt egy ideig. Kabai Bodor nagybányai és debreceni diák volt, 1665–1667 között négy németalföldi egyetemen is megfordult. Hazatérve, 1668-tól Kasán szolgált másodpapként, majd a város reformátusságát sújtó ellenreformációs események miatt

⁸ Jelzete: F 543. Ld. a tanulmány végén.

⁹ CSUKÁS 2024, 149–150.

¹⁰ LÁNYI 2005, 15–16.

¹¹ Teleki János 1570. szeptember 24-én írta alá a wittenbergi egyetem anyakönyvét. Ld.: SZABÓ 2017, 261.

¹² Szegedi 1562 júliusától tanult Wittenbergben, Ld.: SZABÓ 2017, 230–231.

¹³ *A Tiszáninnen Református Egyházkerület lelkészei* 2017, 237.

¹⁴ Ld.: *Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon* 1863, 13, 21.

¹⁵ ÉGER 2024, 205–206.

¹⁶ ÉGER 2024, 206.

1674-től Debrecenben volt lelkész.¹⁷ Az ő hagyatékából kerülhetett a debreceni kollégiumba a kötet, vélhetően a halála után.

A kassai református iskola könyvei

Kassán meglehetősen későn, csak 1644-ben alakult meg a református gyülekezet I. Rákóczi György és felesége, Lorántffy Zsuzsanna támogatásával. Tíz évvel később a kálvinisták már a saját templomukban hirdették az igét. Az iskolaépület számára 1650-ben kaptak telket a várostól, Czeglédi István prédikátor buzgalmának köszönhetően az 1650-es és az 1660-as években több jelentős adomány érkezett az iskola és a diákság javára. 1663-ban három mester tanított 7 classisban. 1656-ból fennmaradtak az iskola törvényei, ám Révész Kálmán szerint azok „csak a fegyelem fenntartására vonatkoznak s a tanrendszert, tananyagot egészen figyelmen kívül hagyják”, és a könyvtárról sem szolgálnak adatokkal. 1666 után olyan kiváló értelmiségiek érkeztek a tanári karba, mint Felvinczi Sándor, Lisznai Kovács Pál és Kabai Bodor Gellért (utóbbi a dogmatika tanáráként működött Kassán). 1668-ban 350 diákja volt az intézménynek, amelynek főiskolai tagozatán „teológiát, fizikát, etikát, logikát, görögöt, latint, történetet, geográfiát” tanítottak. Az intézmény virágzásának az ellenreformáció vetett véget, 1674-ben a katonaság kikergette a diákságot a városból. Az oktatás néhány évig egy fából ácsolt épületben folyt a város falain kívül, majd a következő bő három évtizedben fokozódó nehézségek között működött az iskola.¹⁸

Az intézmény könyvtárából a katonaság prédálása után megmaradt 4 hordónyi könyvet Felvinczi Sándor mentette át Debrecenbe.¹⁹ Ekkor kerülhetett a Debreceni Református Kollégium Nagy-könyvtárába az alább bemutatandó négy kötet, mint ahogyan az említett kassai tanárok is kisebb vargabetűkkel Debrecenben találtak otthonra.

1. Kálvin bibliamagyarázatos munkái

Egy kötését vesztt, szúrágta könyv 1670-ben már a kassai iskola tulajdonába volt. A kötet Kálvin János három, 1572–1580 között, Jean Crispin és Eustathius Vignon műhelyében megjelent művét őrzi: a szinoptikus evangéliumokból szerkesztett *Harmóniát*, az Apostolok cselekedeteihez írott kommentárt és a páli levelekhez írott kommentárt, amellyel együtt nyomtatták ki a reformátornak a katolikus levelekhez (Péter, János, Jakab és Júdás leveleihez) fűzött magyarázatait.²⁰

A kötet a csonkasága ellenére is sokat elárul a múltjáról. A címlapon szereplő monogram szerint az a Szepsi Wendéghe Balázs vásárolta meg a wittenbergi tanulmányai alatt, 1585–1586-ban, aki 1595-től Szepsiben lelkészkedett az 1599 táján bekövetkezett haláláig.²¹ Ezután a vaskos kötet Pele[...] András nevű feketeadói lelkész²² tulajdonában volt, aki tovább ajándékozta egy Miklós keresztnévű személynek. 1656-ban (?) már Azari G. Zsigmond tulajdonában volt, aki 1647-ben a debreceni, 1650-ben a pataki tógások közé iratkozott be, majd Szatmárra ment tanítani. 1653-tól

¹⁷ ZOVÁNYI 1977, 287.

¹⁸ Az intézmény történetére ld.: SZABÓ 1944, 36–65; KÓNYA 2022, 225–234; RÉVÉSZ 1893, 550–558.

¹⁹ SZABÓ 1944, 70.

²⁰ Jelzete: E 729. Ld. a tanulmány végén.

²¹ SZABÓ 2017, 241.

²² Az ismert feketeadói lelkészek egyikével sem azonos. Ld.: *Magyar Református Egyházak javainak tára* 1999, 69.

Franeker és Groningen egyetemén tanult, hazatérése után egy ideig újra Szatmáron rektorkodott.²³ Tőle kerülhetett a kötet Kassára.

2. Johann Jakob Grynaeus teológiai értekezései

Johann Jakob Grynaeus (1540–1617) Bázelen és Tübingenben tanult. 1565-ben rőtelnéi elsőpap volt, 1575-től a bázeli, 1584-től a heidelbergi, 1586-tól élete végéig ismét a bázeli egyetemen tanított. Az ortodox református teológus a kor szokása szerint kiterjedt levelezést folytatott, 18 magyarországi partnerétől 62 levél maradt fenn, Baranyai Decsi Jánostól Szenci Molnár Albertig többen kapcsolatba kerültek vele. Része volt a kora újkor több hazai szerzőségű teológiai sikerkönyvének kiadásában: Szegedi Kis István és Fegyverneki Izsák loci communeseinek, valamint Szegedi Kis *Speculum Romanorum Pontificum*ának, Thoraconymus Mátyás és Beregszászi Lőrinc Péter *De controversiis religionum*ának megjelentetésében is.²⁴

Grynaeus Heidelbergben és Bázelen tartott egyetemi disputációi két részben jelentek meg (*Disputationes theologicae...*, Genf–Bázel, 1584–1586), az összesen több mint ezer oldalt kitevő gyűjteményben több magyar diák által megvédett értekezést is találunk. Más egyetemi professzorok szerkesztésében is megjelentek hasonló gyűjtemények: korábban megvédett értekezéseket rendezett sajtó alá számos magyar tanítvány praeseseiként a heidelbergi David Pareus (*Collegiorum theologicorum*, I–II, 1611, 1620).²⁵

Az Anhalt és Pomeránia címerét viselő, reneszánsz bőrkötéses kötet supralibrosa („S. C. B. 1603”) alapján Grynaeus disputációs gyűjteményét Bélteki Csanádi István (?–post 1621?) szerezte meg Wittenbergben.²⁶ Bélteki 1603-tól tanult a reformáció egyetemén, 1607-ben Sátoraljaújhelyen volt rektor, 1617–1621 között Zemplénben lelkészkedett.²⁷ A könyv a következő évtizedekben ismeretlen tulajdonosok útján vándorolva jutott el 1670-ben Kassára, a reformátusok iskolájába, majd néhány évvel később az iskola elűzésekor, Felvinczi hordóiban kerülhetett Debrecenbe. A Debreceni Református Kollégium bejegyzését az akkor hivatalban lévő könyvtáros diák, Mindszenti Sámuel 1777-ben megújította.

3. Samuel Rutherford hitvédelmi irata

Az előző kettőnél jóval frissebb teológiai kiadvány volt a kassai iskolába való érkezésekor Samuel Rutherford (1600?–1661) skót presbiteriánus lelkész 1651-ben Franekerben megjelent hitvitázó munkája.²⁸ A műben a kegyelem tanával kapcsolatos ortodox református álláspontot védelmezte az arminiánusokkal és a jezsuitákkal (Francisco Suárez, Gabriel Vasquez, Leonrad Lessius, Pedro da Fonseca, Roberto Bellarmino) szemben. A predestináció tanát kritikai vizsgálat alá vonó Jacobus Arminius (1560–1609) és követői ugyanis azt állították, hogy az egyénnek lehetősége van visszautasítani az isteni kegyelmet. Az 1618–1619. évi dordrechti zsinaton végül az arminiánus nézettel szemben álló ellenállhatatlan kegyelem tanát fogadták el.²⁹ A katolikus álláspontot közvetítő jezsuita hitvitázókkal pedig a szabad akarat kérdésében és a jócselekedeteknek a megváltásban játszott szerepét illetően ütközhetett Rutherford álláspontja.

²³ *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában* 2013, 268; HÖRCSIK 1998, 81; ZOVÁNYI 1977, 34–35; BOZZAY, LADÁNYI 2007, 307, 2176.

²⁴ Ld.: *Johann Jakob Grynaeus magyar kapcsolatai* 1989, 5–8.

²⁵ RMK III 5828, 6089

²⁶ Jelzete: F 137. Ld. a tanulmány végén.

²⁷ SZABÓ 2017, 98.

²⁸ Jelzete: C 409. Ld. a tanulmány végén.

²⁹ *Religion Past and Present* 2007–2013, 388.

Az alig két évvel korábban megjelent polemikus munkát Somosi Petkó János (1625?–1684) szerezte meg a peregrinációja során. Az egykori sárospataki diák néhány éves szikszói rektorság után, 1651–1653 folyamán 4 németalföldi egyetemen is tanult (Franeker, Utrecht, Groningen, Leiden), 1651–1652-ben a londoni Gresham College hallgatója volt. Hazatérve Szikszón, Tarcalon, Megyaszón és Mádon szolgált lelkészként. Megválasztották az abaúj-torna-sárosi egyházmegye esperesének, több munkája megjelent nyomtatásban.³⁰ Rutherford Németalföldről hazahozott művét szintén 1670-ben írták be a kassai iskola gyűjteményébe, ám a bejegyzés szövege nem azonos az előző két kötetben olvashatóval, mint ahogyan a kézírás alapján a bejegyzés is mástól eredt. A kötet nem sokkal később már a Debreceni Református Kollégium tulajdonában volt, 1722 és 1726 folyamán két debreceni diák kezén is megfordult. Ezután egy időre kikerülhetett az intézményből, ugyanis 1755-ben a későbbi professzor, Sinai Miklós (mint könyvtáros diák) jegyezte be a kötet visszatérését az első kötéstábla belső oldalára.

4. Cicero filozófiai munkái

A református kollégiumokban folyó oktatás sarokköve a klasszikus latin szerzők ismerete volt, s a 18. század első harmadáig a „klasszikus latin stíluseszmény, az *aurea latinitas* megingathatatlan tekintélyű képviselőjének Cicerót tartották”. Az ékeesszólás tanítása mellett a szövegek magyarázatával alapvető régiségtani, történelmi és politikai ismereteket is át lehetett adni.³¹ Ezúttal nem Cicerónak, a kisdíákok által gyakran forgatott leveleit vagy beszédeit hordozó kötetre bukkantunk, hanem a filozófiai műveire, amelyet a bölcsészeti szinten tanulók hasznosíthattak. A strassburgi Jacques Dupuys és Josias Rihel költségén, 1581-ben megjelent edíció a 16. század egyik legkiválóbb humanistája, a párizsi Collège de France professzora, Denis Lambin (Lambinus) által közreadott szöveget tartalmazza, amely 1566-ban jelent meg először Cicero opera omniájának Lambin-féle kiadásában.

A Nagykönyvtárban őrzött példány³² Újfalvi Katona Imre (1572–1610) útján került a Kárpát-medencébe. A kötésbe préselt supralibros szerint 1596-ban, a wittenbergi egyetemre való beiratkozásának évében jutott hozzá. Az egykor Sárospatakon tanuló, majd Szepsiben rektorkodó, Wittenbergben és Heidelbergben peregrináló Újfalvi Katona a hazatérését követően Patakon vállalt rektorságot, majd Rákóczi Zsigmond szerencsi prédikátora volt. Gyülekezeti lelkészként szolgált Szepsiben, Göncön és Bodrogheresztúron.³³ Az 1610-ben bekövetkezett halála után a könyve egy vagy két ismeretlen tulajdonos közvetítésével (a bejegyzéseik talán az elveszett előzéklapon voltak), a 17. század közepén kerülhetett Kassára, majd onnan a már említett hordókban Debrecenbe. A kassai iskola kéziratos possessor bejegyzése ezúttal datálatlan.

*

A váradi református kollégium 1 újabb kötetét (benne 2 mű) és a kassai református iskola 4 kötetét (összesen 7 mű) mutattuk be, amelyek kivétel nélkül peregrinus diákok útján kerültek a Kárpát-medencébe: Wittenbergben, Heidelbergben vagy Németalföldön vásárolták őket. Heinrich Bullinger, Wolfgang Musculus, Kálvin, Johann Jakob Grynaeus és Samuel Rutherford ortodox református szellemű teológiai munkái, illetve Cicero műveinek Lambinus-féle edíciója példázza, hogy milyen magas színvonalon folyt az oktatás az intézményekben. A korszak egyik legjobb,

³⁰ HÖRCSIK 1998, 77; BOZZAY-LADÁNYI 2007, 295, 1297, 2166, 2739; GÖMÖRI 2005, 254; UGRAI 2017, 69, 219, 230, 236; ZOVÁNYI 1977, 550.

³¹ BARTÓK-KECSKEMÉTI 1993, 656–657.

³² Jelzete: G 1119. Ld. a tanulmány végén.

³³ SZABÓ 2017, 279–280.

főiskolai szintű tagozattal rendelkező református iskolája, a váradi kollégium esetében ez természetesnek vehető. A kassai iskolát tekintve a fenti kötetek tovább erősítik azt a képet, hogy az időről időre Sárospatakról érkező hallgatók³⁴ zavartalanul folytathatták a főiskolai tanulmányaikat a felső-magyarországi városban.

Talán nem a véletlen műve, hogy a négyből három kassai provenienciájú kötet kéziratos tulajdonosi bejegyzése is ugyanabban az évben keletkezett. Feltételezhetjük, hogy 1670-ben készült egy katalógus az iskola akkor meglévő könyveiről.

Melléklet

A váradi református kollégium könyve Debrecenben

F 543

koll. 1.

BULLINGER, Heinrich: *Sermonum decades quinque, de potissimis Christianae religionis capitibus, in tres tomos digestae*, authore Heinrycho Bullingero, Tiguri [Zürich], in officina Christoph. Froshoveri, 1567, [32], 388 fol., 2°. – VD 16 B 9699

koll. 2.

MUSCULUS, Wolfgang: *Loci communes sacrae theologiae, iam recens recogniti et emendati*, per Wolfgangum Musculum, Basileae [Basel], per Ioannem Hervagium, 1564, [8], 649, [38] fol., 2°. – VD 16 M 7294

Kötés Fatáblás bőrkötésben. A kötéstáblák sávózással keretezettek. A külső keretben palmettás, a középsőben az erényeket ábrázoló (Caritas–Spes–Fides–Prudentia), a belsőben szőlőindás görgető lenyomata. A középmezőkben lemezről nyomott kép (erősen kopottak, elől középen Jael, hátul Judit?). Supralibros: I[ohannes] T[eleki] 1570. **Possessor** *A Reuerendo Viro Laurentio Zegedino A[nno] D[omini] 1576 In Olazj[nj?]* (a hátsó kötéstábla belső oldalán)

Paulus [M...] (a hátsó kötéstábla belső oldalán)

Sum Emerici Eozuegi Nimethini Emptus R[henensis] 4 d[enarios] 50. (az első kötéstábla belső oldalán)

Emtus in nundinis Carolyini. I die Junij, Tall[eros] 3. magno satis. vides, lector amice, precio. Anno 1623. G[eorgius] L. Bogacsi. (az első kötéstábla belső oldalán)
Hodie meus propediem tuus G[eorgius] L. Bogacsi. (címlap)

Sum possessor hujus libri Michael Balassa (előzéklap)

Sum Possessor hujus libri Michael Balassa. Emptus Est hic liber Tibi frater Michael Balassa in Duos Florenos. Vale Tibi frater Quasq[ue]. Vivas Annos Vivas. Grate pater Georgius Balassa (Koll. 1. végén)

S[tephani] Tétsi mp. (címlap)

A Clariss[im]o D[omi]no Stephano J[oó] Tétsi legatus in ra[ti]one Coetus Varadiens[is] (előzéklap)

Gerhardi Kabai (címlap)

³⁴ KÓNYA 2022, 231–233.

A kassai református iskola könyvei Debrecenben

C 409

RUTHERFORD, Samuel: *Exercitationes apologeticae pro divina gratia: in quibus vindicatur doctrina orthodoxa de divinis decretis, et Dei tum aeterni decreti, tum gratiae efficaciae operationis, cum hominis libertate consociatione et subordinatione amica, adversus Iacobum Arminium ejusque asseclas, et Iesuitas imprimis vero Fran. Suarezium, Gabri. Vasquezium, Lodiv. Molinam, Leonard. Lessium, Pet. Fonsecam et Robertum Bellarminum, studio et industria Samuelis Rhaetorfortis, Franeckeræ [Franecker], impensis Johannis Dhüiringh, 1651, [16], 529 [539!], [3] p., 8°.*

Kötés Pergamenkötésben.

Possessor Johan[nis] P. Somosi (címlap)

Liber Scholae Helv[eticae] Conf[essionis] Cass[oviensis] A[nno] 1670 (az első kötetábla belső oldalán)

Tandem factus est Scholae Debrecinensis (az első kötetábla belső oldalán)

Usuavit Ge[o]rg[ius] H. Szoboszlaj A[nno] 1722. B[ibli]thecario H[umanissime] D[omine] Steph[ano] Dioszegi (előzőklap)

Usuavit Andr[eas] Szőnyi Anno 1726 (előzőklap)

Liber hic post varios ceteros redditus est Bibliothecae Collegii Refor[matorum] Debrecin[ensis] A[nno] 1755. d[ie] 23 Maii Bibliothecario Nicol[ao] Sinai mpr. (az első kötetábla belső oldalán)

E 729

koll. 1.

CALVIN, Jean: *Harmonia ex evangelistis tribus composita, Matthaeo, Marco, et Luca, commentariis Iohannis Calvini exposita*, [Geneva], Anchora Crispiniana, 1572, [20], 598, [12] p., 2°. – *Bibliotheca Calviniana*, 72/3

koll. 2.

CALVIN, Jean: *Ioannis Calvini commentarii integri in Acta Apostolorum*, Genevae [Geneva], excudebat Eustathius Vignon, 1573, [12], 258, [28] p., 2°. – *Bibliotheca Calviniana*, 73/2

koll. 3.

CALVIN, Jean: *Joannis Calvini commentarii in omnes Pauli Apostoli epistolas, atque etiam in epistolam ad Hebraeos, adiunximus eiusdem auctoris commentarios in omnes epistolas canonicas*, Genevae [Geneva], apud Eustathium Vignon, 1580, [8], 624, [24], 116, [14] p., 2°. – *Bibliotheca Calviniana*, 80/3

Kötés Kötés nélkül.

Possessor B[asilius] W[endighi] Sz[epsinus] (címlap)

Christus. Sufficiens Gratiae [Asylum?] Sigism[und]i G. Azari 165[6?] (címlap)

Fratr[um] amando et [...] D[omi]no Andreae Pele[...] pastoris Ecclesiae A[...] Nicolaus Ch. [...] ob gratitudine I. Julij 16[...] Fekete ard[oini] (címlap)

[Liber S]cholae Cassoviensis [Helveticae] [Confessionis] Ref[ormatorum] 167[0?] (előzőklap)

F 137

koll. 1.

GRYNAEUS, Johann Jakob: *Disputationes theologicae quae annis aliquot proxime praeteritis habitae sunt in Basiliensi Academia [pars prima]*, per Johannem Jacobum Grynaeum, Genevae [Geneva], excudebat Eustachius Vigon, 1584, [12], 544 p., 4°.

koll. 2.

GRYNAEUS, Johann Jakob: *Pars altera Theologicarum disputationum de praecipuis aliquot doctrinae*

Christianae capitibus, eas complectens quas ... proxime praeterito biennio in Academia Heidelbergensi; et post reditum in Basiliensi instituit habuitque Ioan. Iacobus Grynaeus, Basileae [Basel], per Conradum Waldkirch, 1586, [20], 479, [24] fol., 4°.

Kötés Bőrkötésben. A kötéstáblák sávozással keretezettek. A külső keretben szőlőindás, a belsőben emberalakos-növényi ornamentikus görgető lenyomata. A középmezőben lemezről nyomott címerek. Az első táblán Anhalt, a hátsón Pomeránia címere. Supralibros: S[tephanus] C[hanadi] B[eltekinus] 1603.

Possessor *Liber Scholae Cassovien[sis] Helv[eticae] Conf[essionis] Ref[ormatorum] 1670* (az első kötéstábla belső oldalán)

Jam nunc Scholae R[e]ff[orm]at[ae] Debrecin[ensis] (az első kötéstábla belső oldalán)
Sig[navit] Sam[uel] Mindszenti B[iblioth]ecarius] 1777 (az első kötéstábla belső oldalán)

Megjegyzés A két rész egybekötve. – *Valet den[arios] 75* (az első kötéstábla belső oldalán)

G 1119

CICERO, Marcus Tullius: *M. T. Ciceronis philosophicorum librorum, pars prima, id est, Academicarum quaestionum editionis secundae, liber primus, Ad Varronem. Acad. quaest. editionis primae, lib. 2 qui a Nonio quartus numeratur simpliciteria nonnullis inscribitur, Lucullus: et recte. De finibus bonorum et malorum libri V. Tusculanarum quaestionum libri V., ex Dionys. Lambini emendatione, Argentorati [Strassburg], impensis Iosiae Rihelij et Iacobi Dupuys, 1581, [1], 251, [73] fol., 8°. – VD 16 ZV 3586*

Kötés Bőrkötésben. A kötéstáblák sávozással keretezettek. A külső keretben Anjou-liliomos, a belsőben pálcátagos görgető lenyomata. A középmezőben lemezről nyomott képek: az első táblán a Német-Római Birodalom, a hátsón Erős Ágost százsz választófejedeleme címere. Supralibros: E[mericus] K[atona] U[yfalvinus] 1596.

Possessor *Tit[us] 2. 12. [...] E[mericus] K[atona] U[yfalvinus] '96.* (címlap)
Scholae Cassovien[sis] Helv[eticae] Confess[ionis] (címlap)

Megjegyzés Széljegyzetekkel. – *Symbolum. Mihi sex menses satis sunt vitae, Septimum orco spondeo.* (címlap, hátsó szennylap)

Hivatkozott irodalom

BARTÓK István, KECSKEMÉTI Gábor, *Cicero levelei a protestáns iskolákban = Római szerzők 17. századi magyar fordításai*, szerk. Kecskeméti Gábor, Bp., Balassi, 1993 (Régi Magyar Próza Emlékek, 10), 656–660.

BOZZAY Réka, LADÁNYI Sándor, *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*, Bp., ELTE Levéltára, 2007 (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban, 15).

CSEBNÁK Béla, *A református egyház Nagyváradon, 1557–1660*, 2., jav. kiad., Nagyvárad, Királyhágomelléki Református Egyházkerület, 1992.

CSUKÁS Gergely, *Krisztus és az egyház, Bullinger Heinrich relációs teológiája = Református Szemle*, 117(2024/2), 149–150.

ÉGER Gábor, *Prozopográfiai adalékok kora újkori protestáns lelkipásztoraink életrajzához, Kérdések, kételyek, kiegészítések, konzekvenciák = Doktorandusz hallgatók XI. konferenciájának tanulmányai*, szerk. Gyebnár Kristóf, Héjjas Flóra, Kiszely Tóth Anett, Eger, EKKE Líceum K., 2024 (Az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának Kiadványai. Konferenciák, műhelybeszélgetések, 20), 193–211.

GÖMÖRI György, *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken, 1526–1789*, Bp., ELTE Levéltára, 2005 (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban, 14).

HEREPEI János, *Apáczai és kortársai: Herepei János cikkei*, szerk. Keserű Bálint, Bp., MTA Irodalomtörténeti Intézet, Szeged, JATE, 1966 (Adattár XVII. Századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez, 2).

- HÖRCSIK Richárd, *A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617–1777*, Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, 1998.
- Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában*, szerk. Szabadi István, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület, 2013, I–II.
- Johann Jacob Grynaeus magyar kapcsolatai*, szerk. Herner János, közread. Szabó András, Szeged, JATE, 1989 (Adattár XVI–XVIII. Századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez, 22).
- Kassa város olvasmányai, 1562–1731*, szerk. Monok István [et al.], Szeged, JATE Központi Könyvtára, Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, 1990 (Adattár XVI–XVIII. Századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez, 15).
- KÓNYA Annamária, *Egy kissé elfeledett iskola, A kassai református iskola története = Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról, Egyháztörténeti tanulmányok*, szerk. Kolumbán Vilmos József, Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Egyetemi Műhely K., 2022 (Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, 32), 225–234.
- LÁNYI Gábor János, *Wolfgang Musculus Dusanus élete és művei = Studia Caroliensia*, 2005, 3–22.
- Magyar Református Egyházak javainak tára, A határontúli református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv- és iratanyaga*, I, FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta [et al.], *Kárpátaljai Református Egyház*, I, Máramaros-Ugocsa Egyházmegye, Bp., Debrecen, Országos Református Gyűjteményi Tanács, 1999 (A Magyar Református Egyházak Gyűjteményi Összeírása, 1).
- Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon, Nagy-Körös, Czepléd, Dömsöd, Szeged, Halas levéltáraiból*, szerk. Szilágyi Áron, Szilágyi Sándor, Bp., MTA, 1863 (Török-magyarorkori Történelmi Emlékek. Okmánytár, 1).
- ŐSZ Sándor Előd, *Hirmondó a Várad Schola könyvtárából = Magyar Könyvszemle*, 140(2024), 101–105.
- PÁLFI József, *Református felsőoktatás Erdélyben*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2009.
- PÉNZES Tibor Szabolcs, „*Valakik Szikrának szárnya alatt vadnak...*”, *Várad és a puritanizmus II. Rákóczi György fejedelemsége idején*, Nagyvárad, Partium, 2014.
- Protestáns intézményi könyvtárak Magyarországon 1530–1750: jegyzékszerű források*, szerk. Monok István, sajtó alá rend. Oláh Róbert, Bp., OSZK, 2009 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 19/2).
- Religion Past and Present, Encyclopedia of Theology and Religion*, ed. Hans Dieter Betz [et al.], Leiden, Boston, Brill, 2007–2013.
- RÉVÉSZ Kálmán, *A kassai református iskola törvényei 1656-ból = Történelmi Tár*, 16(1893/3), 550–558.
- SZABÓ András, *Coetus Ungaricus: A wittenbergi magyar diáktársaság 1555–1613*, Bp., Balassi, 2017.
- SZABÓ Lajos, *Kassai kálvinista krónika 1644–1944*, Kassa, Wiko Nyomdai Műintézet, 1944.
- A Tiszáninnen Református Egyházkerület lelkészei, A kezdetektől a millenniumig: adattár*, szerk. Ugrai János, 3., bővített, javított kiad., Sárospatak, Tiszaújváros, [s. n.], 2017.
- V. ECSÉDY Judit, *A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszajtó korában, 1473–1800*, Bp., Balassi, 1999.
- ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, 3., jav., bőv. kiad., szerk. Ladányi Sándor, Bp., MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977.

OLÁH RÓBERT